

ПОЧУТТЯ ВЛАСНОЇ ГІДНОСТІ ТА ЛОКУС-СУБ'ЄКТИВНОГО КОНТРОЛЮ

У статті представлено результати емпіричного дослідження, яке спрямовано на вивчення взаємозв'язків між показниками почуття власної гідності та локус-суб'єктивного контролю. Встановлено якісні відмінності психологічних особливостей локус-суб'єктивного контролю у осіб з різними типами почуття власної гідності.

Ключові слова: почуття власної гідності, локус-суб'єктивного контролю, типи почуття власної гідності.

В умовах радикальних економічних, політичних, правових перетворень, принципової зміни світогляду українців важливо усвідомлення ними виняткової цінності власної особистості, що є засадою побудови демократичного громадянського суспільства. Саме тому значної актуальності набуває дослідження такої особистісної якості, як почуття власної гідності.

Аналіз літератури свідчить про те, що в багатьох роботах почуття власної гідності розглядається як повага до себе й інших і неприйняття всього, що принижує людину (Г. Д. Бандзеладзе, Б. І. Додонов, Дж. Ролз, Т. Шибутані), як переживання власної цінності й ствердження її, можливо, всупереч обставинам (І. Д. Бех, К. В. Золотухіна-Аболіна, В. В. Рибалка) та як форма прояву самосвідомості й самоконтролю (А. Л. Анісімов, І. Д. Бех, Ю. Е. Зайцева, В. В. Столін). Вивчення теоретико-емпіричних досліджень дало підстави розглядати почуття власної гідності як «внутрішню позицію», власне переживання цінності, оцінку й повагу в собі якостей особистості, що забезпечують моральну регуляцію поведінки відносно себе й інших.

Дані про зв'язок почуття власної гідності із характеристиками, які зумовлюють способи прояву почуття власної гідності (локус суб'єктивного контролю, ціннісні та сенсожиттєві орієнтації, індивідуально психологічні властивості особистості) (А. Бандура, Е. В. Галажинський, В. О. Леонт'єв, А. Маслоу, С. Р. Пантелєєв) дали підстави для вивчення співвідношення між показниками досліджуваних психологічних явищ.

Теоретичний аналіз літератури показав, що серед детермінант почуття власної гідності виділяється локус суб'єктивного контролю [1; 2; 3; 7]. Локус суб'єктивний контроль, як детермінанта гідності, сприяє виробленню відповідальності й умінню приходити до певних рішень. Відповідальність, насамперед, є якість, що характеризує соціальну типовість особистості, а таких типів є два: інтернали й екстернали. Після ряду досліджень було встановлено, що нездатність керувати своїми справами, перенесення відповідальності на зовнішні чинники, тобто екстернальність локус контролю викликає, як правило, невротичні синдроми, почуття пригніченості й стурбованості, знижуючи загальну задоволеність життям. Інтернальність локус контролю, навпаки, сприяє більш нормальному функціонуванню особистості, викликаючи в ній самоповагу [1; 5].

Метою цього повідомлення є виклад результатів емпіричного дослідження співвідношення показників почуття власної гідності з деякими шкалами суб'єктивного контролю.

Дослідження проводилось на базі Севастопольського міського гуманітарного університету, Севастопольського економічного гуманітарного інституту, Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, Севастопольського військово-морського інституту імені П. С. Нахімова зі студентами та слухачами (266 чоловік).

Для діагностики показників почуття власної гідності використовувалась оригінальна методика О.П. Саннікової, Л.Б.Кадишевої «Тест – опитувальник самооцінки почуття власної гідності». Опитувальник містить шкали, що відповідають теоретичній моделі якісної структури почуття власної гідності: прийняття себе (ПС), самоцінність (СЦ), самоповага (СП), самоконтроль (СК), упевненість у собі (ВС), відповідальність (ВД). Для контролю над можливим викривленням відповідей випробовуваних в опитувальник включена додаткова шкала неправдивості (НП). Для діагностики шкал суб'єктивного контролю використовувався опитувальник «Рівень суб'єктивного контролю» Дж. Роттера. Отримані дані були оброблені за допомогою кореляційного аналізу, який здійснювався за допомогою комп'ютерної програми статистичної обробки SPSS 13.0. Результати, отримані в ході кореляційного аналізу діагностованих показників, подано в табл. 1.

Таблиця 1

Кореляційний аналіз показників почуття власної гідності (ПВГ) і шкал суб'єктивного контролю (n=266)

Шкали суб'єктивного контролю	Показники ПВГ			
	Самоповага (СП)	Самоконтроль (СК)	Відповідальність (ВД)	Неправдивість (НП)
Ізаг			-184*	
Ід			-197*	
Ін				-123

Ic			-130	
Iz	152	-131	-138	

Примітка: 1) розшифровка назв шкал: Iзаг (шкала загальної інтернальності), Ід (шкала інтернальності в області досягнень), Ін (шкала інтернальності в області невдач), Іс (шкала інтернальності в сімейних стосунках), Із (шкала інтернальності відносно здоров'я і хвороби) 2) СК⁻ (відсутність самоконтролю) характеризується недостатнім контролем, нездатністю дотримуватися прийнятої лінії поведінки; ВІД⁻ (відсутність відповідальності) виражається як небажання брати на себе відповідальність.

Як видно з таблиці, показник СП додатно корелює на 5% рівні значущості тільки з показником Із. Показник СК виявляє від'ємний зв'язок ($p < 0,05$) тільки з показником Із. Найбільшу кількість корелятив продемонстрував показник ВІД. Він від'ємно корелює з показниками ($p < 0,01$) Iзаг, Ід і ($p < 0,05$) з показниками Іс, Із. Показник НП демонструє від'ємну кореляційну залежність ($p < 0,05$) з показником Ін.

Таким чином, загальна тенденція у взаємозв'язку показників почуття власної гідності і шкал суб'єктивного контролю має характер зворотної залежності, що свідчить про зв'язок шкал суб'єктивного контролю з від'ємними полюсами показників почуття власної гідності (СК⁻, ВІД⁻).

Тобто, РСК (рівень суб'єктивного контролю) «впливає» на почуття власної гідності при недостатньому розвитку окремих компонентів почуття власної гідності, що характеризуються від'ємними полюсами показників.

Виявлені факти від'ємного зв'язку між досліджуваними характеристиками знаходять своє пояснення. Воно впливає, насамперед, з розуміння специфіки РСК.

У літературі вказується, що можливі два полярні типи локалізації контролю над значущими подіями: екстернальний (зовнішній локус) і інтернальний (внутрішній локус). Перший є результатом дії зовнішніх причин (наприклад, випадковості або втручання інших людей). У другому випадку інтерпретується значущі події як результат своїх власних зусиль [5].

На думку дослідників, локус контролю більш-менш універсальний стосовно різних типів подій, з якими доводиться зустрічатися. Від'ємні зв'язки свідчать про те, що ступінь відповідальності може змінюватись через небажання брати на себе відповідальність, недостатній контроль, нездатність дотримуватися прийнятої лінії поведінки, недисциплінованість і внутрішню конфліктність (СК⁻, ВІД⁻). Ці дані узгоджуються з результатами дисертаційних досліджень С.В. Бессмертної, Л.І. Дементій, Ю.Є. Зайцевої. Зокрема, Ю.Є.Зайцева доводить зв'язок самооцінки почуття власної гідності із психологічною характеристикою відповідальності – локусом контролю, з таким його параметром, як інтернальність в області досягнень, що відображає віру людини в те, що вона сама є причиною власних досягнень, має достатню свободу вибору [3]. Наші результати підтверджують дані С.В. Бессмертної, яка виокремлює волю як детермінанту відповідальності, від якої залежить вибір стратегії поведінки – відповідальної чи безвідповідальної [1]. На думку Л.І. Дементій, особистісною основою й одночасно детермінантою відповідальності може виступати зовнішній локус контролю, що характеризується залежністю від зовнішніх обставин і оцінок [2].

Представлені результати кількісного аналізу показують, що рівні суб'єктивного контролю взаємозалежні з показниками почуття власної гідності і детермінують його.

Отримані результати дозволили нам перейти до вивчення якісної специфіки локус суб'єктивного контролю в осіб з почуттям власної гідності. За допомогою методу «асів» було виокремлено групи випробовуваних, що різняться домінуванням показників почуття власної гідності: мономодальні типи (домінує одна ознака) – приймаючий себе (Пс-Тип), самоціннісний (Сц-Тип), самоконтролюючий (Ск-Тип), впевнений у собі (Вс-Тип), відповідальний (Від-Тип); полімодальні типи (домінує кілька ознак) - самоконтролюючий-впевнений (Ск-В-Тип), самоконтролюючий-відповідальний (Ск –Від –Тип), високий рівень почуття власної гідності (ПВГ – max-Тип), низький рівень почуття власної гідності (ПВГ – min Тип).

Незважаючи на те, що мономодальні/полімодальні типи особистості в основному використовуються при дослідженні груп випробовуваних, які різняться мономодальним типом емоційності [6], ми вважали за можливе використовувати дану термінологію при вивченні представників груп з різними типами почуття власної гідності.

Для вивчення рівня локус-суб'єктивного контролю в групах людей з «мономодальними» типами почуття власної гідності, виокремленими нами раніше, використовувався метод «профілів». Профілі представлено на рисунку 1. На профілі на осі Х відзначено параметри шкал, на осі Y – їх значення, виражені у стенах (від 1 до 10). Середня лінія проходить через точку 5,5 стенив.

Статистично значущі відмінності (за U-Критерію Манна-Уїтні) виявлено лише між профілями СЦ і СК за параметром Із (шкала інтернальності відносно здоров'я і хвороби) на 5% рівні значущості.

Якісний аналіз профілів дозволив виявити специфіку рівня суб'єктивного контролю у представників кожної типової групи. Нами складено описову характеристику мономодальних типів почуття власної гідності.

«Приймаючий себе тип» почуття власної гідності (ПС = Іс⁺ + Ід⁺ + Ів⁻)

Особи даного типу приймають сімейну ситуацію, якою вона є, вважають себе відповідальними за події, що відбуваються в їхньому сімейному житті (Іс⁺). Вони успішні, у міру самовпевнені, вважають, що здатні з успіхом іти до наміченої мети в майбутньому (Ід⁺). Такі люди схильні надавати більш важливе значення

зовнішнім обставинам: керівництву, колегам по роботі, успіху – невдачі, часто приписують відповідальність за подібні події іншим людям або вважають їх результатами невдачі (Ів⁻).

«Самоціннісний тип» почуття власної гідності (СЦ = Ім⁺+ Іс⁺+ Ів⁻)

Для представників даного типу характерно вважати себе спроможним контролювати свої формальні й неформальні відносини з іншими людьми. При цьому вони відчують себе здатними викликати повагу й симпатію інших людей (Ім⁺). Дані характеристики простежуються й у сімейному житті, де особлива відповідальність покладається саме на них (Іс⁺). Здебільшого в області виробничих відносин схильні приписувати більш важливе значення везінню-невдачі (Ів⁻).

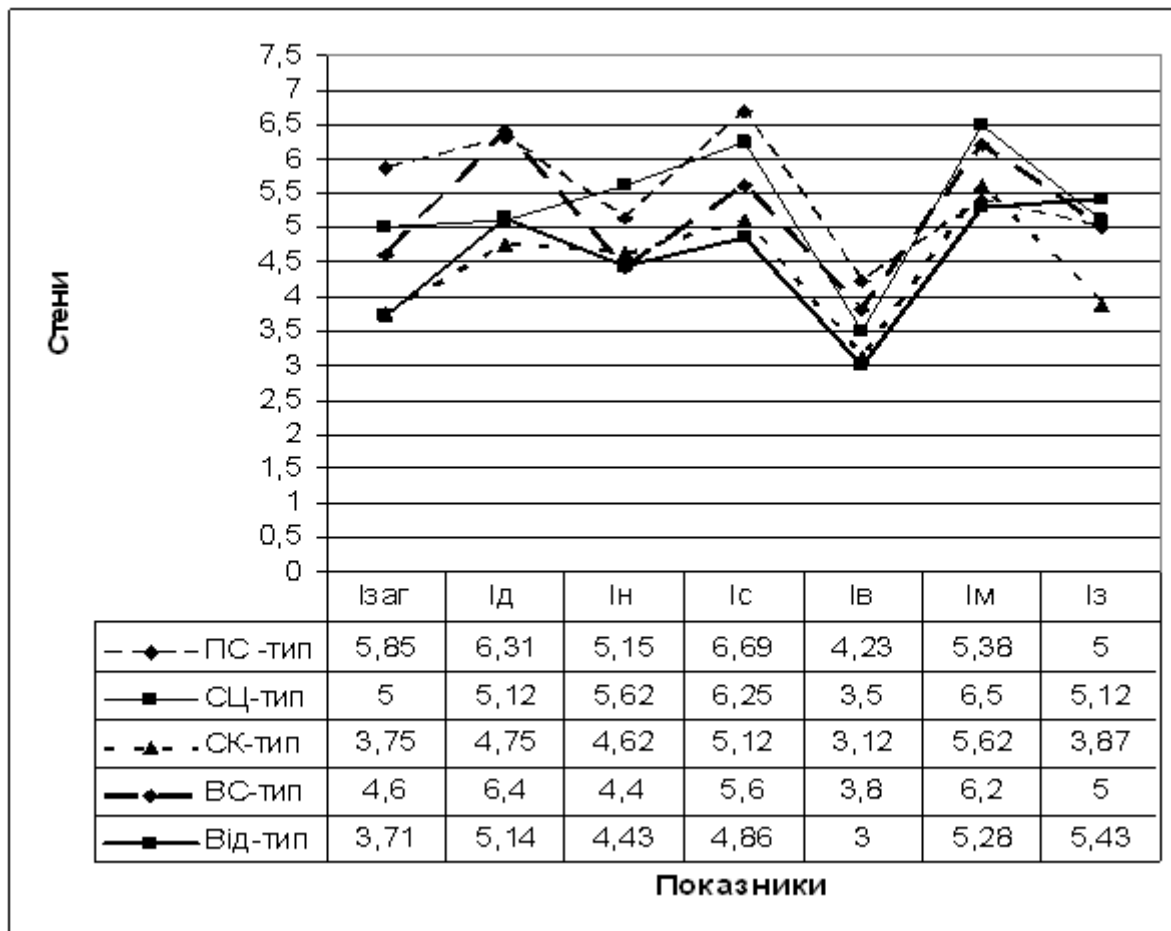

Рис. 1. Профіль показників рівня суб'єктивного контролю в групах людей з «мономодальними» типами почуття власної гідності

«Самоконтролюючий тип» почуття власної гідності (СК = Ів⁻+ Ізаг⁻+ Із⁻) і **«Відповідальний тип» почуття власної гідності** (ВІД = Ів⁻+ Ізаг⁻)

Особистості даних типів схильні приписувати більш важливе значення зовнішнім обставинам: керівництву, колегам по роботі, везінню – невдачі (Ів). Вони не бачать зв'язку між своїми діями й значущими подіями, які вони розглядають як результат випадку або дії інших людей (Ізаг⁻).

Люди «СК – типу» вважають здоров'я й хворобу результатом випадку й сподіваються на те, що одужання прийде в результаті дії інших людей, насамперед лікарів (Із⁻).

«Впевнений у собі тип» почуття власної гідності (ВС = Ід⁺+ Ім⁺+ Ів⁻)

Група осіб «ВС – типу» відрізняється високим рівнем суб'єктивного контролю над емоційно позитивними подіями й ситуаціями. Вони вважають, що самі домоглися всього найкращого, що було і є в їхньому житті, і що вони здатні з успіхом реалізувати свої цілі й у майбутньому (Ід⁺). У міжособистісній сфері вони схильні контролювати свої відносини з іншими людьми, при цьому намагаються викликати до себе повагу й симпатію (Ім⁺). В області виробничих відносин такі люди схильні приписувати більш важливе значення зовнішнім обставинам, а не своїм діям (Ів⁻).

Аналіз профілів рівня суб'єктивного контролю в групах людей з «мономодальними» типами почуття власної гідності виявив наявність показника Ів⁻, що характеризується як схильність в області виробничих

відносин приписувати більш важливе значення везінню – невдачі або зовнішнім обставинам. Наявність показника I_d^+ (для профілів ПС і В) свідчить про високий рівень суб'єктивного контролю над емоційно позитивними подіями й ситуаціями, успішність, помірну самовпевненість, бажання йти до наміченої мети в майбутньому.

Для осіб з «полімодальним» типом почуття власної гідності також були побудовані профілі рівня суб'єктивного контролю в групах.

В отриманих графіках на осі X позначено показники – параметри РСК, на осі Y позначено стени.

Найбільшу кількість статистично значущих відмінностей продемонстрували показники профілю осіб ПВГ – max – типу. Даний профіль виявив відмінності:

- із профілем типу ПВГ – min – типу за показниками $I_{від}$ ($p < 0,01$), I_d ($p < 0,01$), I_n ($p < 0,01$), I_c ($p < 0,01$), I_v ($p < 0,01$), I_m ($p < 0,01$), I_z ($p < 0,01$), а також із профілем Ск – Від – типу за показником I_z ($p < 0,05$). Також виявлено статистично значущі відмінності між профілями;

- профілю Ск – В із профілем ПВГ – min – типу за показниками $I_{від}$ ($p < 0,05$), I_m ($p < 0,05$), I_z ($p < 0,05$);

- профілю Ск – Від – типу із профілем ПВГ – min – типу за показниками $I_{від}$ ($p < 0,01$), I_d ($p < 0,01$), I_n ($p < 0,01$), I_c ($p < 0,01$), I_v ($p < 0,05$).

Аналіз профілів дозволив виявити узагальнені риси особистості, найбільш характерні для представників кожного з типів.

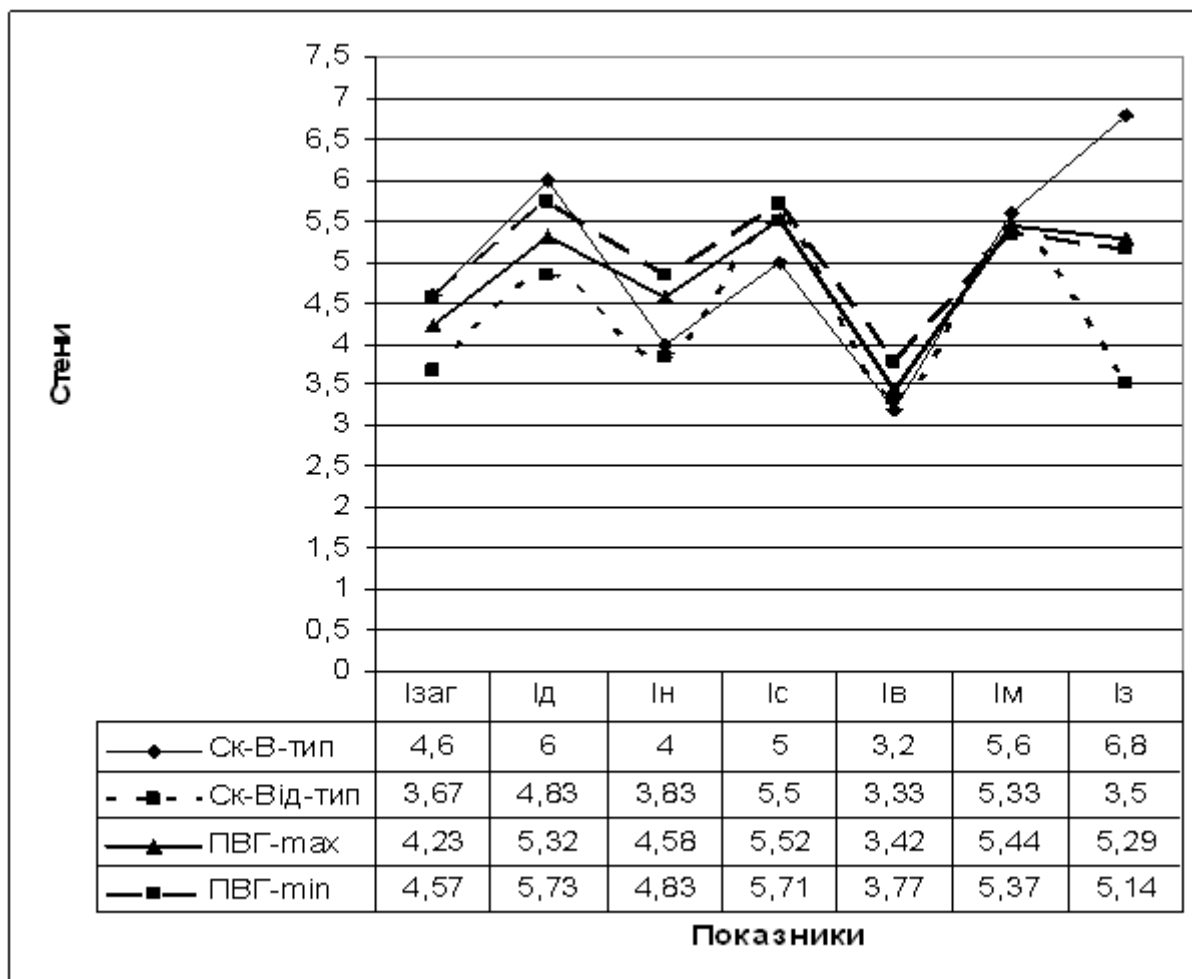

Рис. 2. Профіль показників рівня суб'єктивного контролю в групах людей з «полімодальними» типами почуття власної гідності

«Самоконтролюючий – упевнений тип» почуття власної гідності ($S_k - B = I_z^+ + I_d^+ + I_v + I_n$)

Наявність показника I_z^+ у профілі даного типу свідчить про те, що такі люди вважають здебільшого себе відповідальними за своє здоров'я і вважають, що одужання залежить переважно від їхніх дій.

Вони вважають, що всього найкращого у своєму житті домоглися самі і здатні з успіхом йти до наміченої мети в майбутньому (I_d^+). При цьому схильні надавати більш важливе значення зовнішнім обставинам, ніж

самим собі (Iв⁻). Найчастіше приписують відповідальність за негативні події й ситуації у своєму житті іншим людям або вважають їх результатами невдачі (Iн⁻).

«Самоконтролюючий - відповідальний тип» почуття власної гідності ($Ск - Від = Iв^- + Iзаг^+ + Iз^-$)

Високий рівень почуття власної гідності (ПВГ - max = $Iв^- + Iзаг^-$)

Представники даного типу схильні приписувати більш важливе значення в області виробничих відносин зовнішнім обставинам, а не своїм діям (Iв⁻). Такі люди не бачать зв'язку між своїми діями і значущими подіями, які вони розглядають як результат випадку або дії інших людей (Iзаг⁻).

Особи «Ск – Від – типу» вважають здоров'я й хворобу результатом випадку і сподіваються на те, що одужання прийде в результаті дій інших людей (лікарів) (Iз⁻).

Низький рівень почуття власної гідності (ПВГ – min = $Iд^+ + Iв^-$)

Для осіб даного типу характерний високий рівень суб'єктивного контролю над емоційно позитивними подіями й ситуаціями, а також бажання йти до наміченої мети в майбутньому (Iд⁺).

Такі люди схильні надавати значення зовнішнім обставинам, а також везінню – невдачі, окрім того вони приписують відповідальність за подібні події іншим людям або вважають їх результатами невдачі (Iв⁻).

Підводячи підсумок, слід зазначити, що профілі рівня локус-суб'єктивного контролю в групах людей з полімодальним типом почуття власної гідності характеризуються наявністю показника Iв⁻, що розкривається як схильність надавати більш важливе значення зовнішнім обставинам: керівництву, колегам по роботі. Для осіб «Ск – Від – типу» й «ПВГ – max – типу» в профілях виділяється показник Iз⁻, що свідчить про низький рівень суб'єктивного контролю.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити такі **висновки**:

1. Емпірично підтверджено з допомогою кореляційного аналізу теоретичні позиції про співвідношення показників почуття власної гідності з локус-суб'єктивним контролем.

2. Встановлена загальна тенденція у взаємозв'язку показників почуття власної гідності і шкал локус-суб'єктивного контролю, яка має характер зворотної залежності. Від'ємні зв'язки свідчать про те, що ступінь відповідальності може змінюватись через недостатній контроль, нездатність дотримуватися прийнятої лінії поведінки, недисциплінованість і внутрішню конфліктність.

3. Вивчено й описано за допомогою методу профілів «психологічні портрети» осіб, що характеризуються типом почуття власної гідності.

Виявлено, що особи з мономодальним типом почуття власної гідності характеризуються високим рівнем локус-суб'єктивного контролю над емоційно позитивними подіями й ситуаціями, успішність, помірну самовпевненість, бажання йти до наміченої мети в майбутньому, схильністю приписувати більш важливе значення везінню – невдачі або зовнішнім обставинам.

Особи з полімодальним типом почуття власної гідності надають більш важливе значення зовнішнім обставинам - керівництву, колегам по роботі, прагнуть до колегіальності в роботі, характеризуються низьким рівнем суб'єктивного контролю.

4. Якісний аналіз дозволив підтвердити теоретичні уявлення й кореляційний аналіз про роль показників локус-суб'єктивного контролю у детермінації почуття власної гідності.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бессмертная С.В.* Психологические детерминанты ответственности студентов вуза: автореф. дис. на соиск. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Общая психология, история психологии» / С.В. Бессмертная. – Ставрополь, 2006. – 20 с.
2. *Дементий Л.И.* Ответственность как ресурс личности: Монография / Л.И. Дементий. – М.: Информ-Знание, 2005. – 188 с.
3. *Зайцева Ю.Е.* Чувство собственного достоинства как психологический феномен: диссер. на соиск. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «Общая психология, история психологии» / Ю.Е. Зайцева. – Санкт-Петербург, 2003. – 180 с.
4. *Колесов Д.В.* Отношение к жизни и психология риска / Д.В. Колесов, В.А. Пономаренко. – М.: МПСИ; В.: НПО «МОДЭК», 2008. – 176 с.
5. *Муздыбаев К.* Психология ответственности / К. Муздыбаев [под. ред. В.Е. Семенова]. – Л.: Наука, 1983. – 223 с.
6. *Санникова О.П.* Адаптивность личности: Монография / О.П. Санникова, О.В. Кузнецова. – Одесса: Издатель Н.П. Черкасов, 2009. – 258 с.
7. *Фурман А. В.* Психология Я-концепції / А.В. Фурман, О. Є. Гуменюк. – Львів: Новий Світ-2000, 2006. – 360 с.
